

Autor *Elementów* miałby też rację, gdyby stwierdził, że każdy układ materiału w takim podręczniku może być dyskusyjny. Prawdą jest też to, że metodologia jest w *Elementach* wykładana w minimalnym zakresie, bez zamiaru zastąpienia takich choćby lubelskich podręczników jak prace S. Kamińskiego, Z. Hajduka czy też J. Herbata. Te i inne podręczniki metodologii nauk mogłyby być studiowane jako ciąg dalszy wykładu zapoczątkowanego przez M. Lechniaka.

Jak powiedziano, poruszyliśmy sformułowane problemy w ramach dialogu na temat dydaktyki logiki, prowadzonego z doświadczonym Autorem. Nie czynimy tutaj żadnych zarzutów ani nie głosimy swych uwag ze stanowczą pewnością. Tym bardziej nasze uwagi nie zmieniają wyrażonej uprzednio wysokiej oceny *Elementów*, które wszystkim zainteresowanym, a zwłaszcza pracującym z jakichś powodów samodzielnie studentom-humanistom, gorąco polecamy.

Marcin Tkaczyk
Katedra Logiki KUL

Stanisław Butryn, *Zarys filozofii Alberta Einsteina*, Warszawa: Wydawnictwo IFIS PAN 2006, ss. 264. ISBN 83-7388-117-4.

Oryginalne, zróżnicowane i treściowo bogate poglądy filozoficzne Alberta Einsteina już za jego życia budziły uzasadnione zainteresowania i zachęcały do podejmowania mniej lub bardziej systematycznych prób ich opracowań. Przykładami mogą tu być: znana praca zbiorowa *Albert Einstein: philosopher-scientist*, wydana jako t. VII w ramach redagowanej przez P. A. Schilppa serii Library of Living Philosophers, szereg obszernych opracowań tej filozofii przez licznych autorów radzieckich, a także interesująca monografia M. Paty'ego pt. *Einstein philosophe. La physique comme pratique philosophique*, wydana w 1993 r. w Paryżu. Opublikowanie natomiast przez Wydawnictwo IFIS PAN w 1999 r. polskiego tłumaczenia obszernego zbioru pism filozoficznych Einsteina wraz z ogólnym wprowadzeniem w tę filozofię autorstwa S. Butryna bardzo wyraźnie uświadomiło potrzebę całościowego opracowania tych poglądów również na gruncie polskim.

Próbę wypełnienia tej luki, i to z wielkim powodzeniem, podejmuje recenzowana książka, stawiająca sobie za cel przedstawienie pewnego zarysu filozofii Alberta Einsteina w postaci zasygnalizowania najważniejszych jej problemów, pokazanie ich specyfiki, statusu, charakteru dyskusji nad nimi i kierunków, w jakich zmierzają próby ich rozwiązania. Ważnym celem pracy są również dążenia do ukazania współczesnych odniesień einsteinowskiej filozofii ze szczególnym zwróceniem uwagi na jej znaczenie zarówno dla współczesnej filozofii, jak i nauki (s. 3).

Biorąc pod uwagę ogromną złożoność, wieloaspektowość i dużą kontekstowość tej filozofii, taka koncepcja jej prezentacji jawi się jako w pełni uzasadniona. Mając na

względnie fakt, że w literaturze polskiej, poza wspomnianym wprowadzeniem, nie ma właściwie żadnego szerszego zarysu poglądów filozoficznych twórcy teorii względności, a więc każda taka propozycja w znacznym stopniu przybliży polskiemu czytelnikowi te poglądy i pozwala mu na bardziej swobodną orientację w ich podstawowych kwestiach. Oczywiście z punktu widzenia samej natury badań naukowych byłoby lepiej gdyby była to obszerna monografia przedstawiająca w sposób adekwatny i wyczerpujący wszystkie aspekty filozofii Einsteina. Jednakże z punktu widzenia zakresu potencjalnych czytelników oraz wspomnianej złożoności einsteinowskiej filozofii dużej jej niejednorodności, a nawet widocznej w wielu miejscach jej niespójności, zwięzła prezentacja tych poglądów może okazać się bardziej skuteczna w propagowaniu filozofii Einsteina niż uwzględniające wszystkie jej niuanse, kontrowersje i złożoności całościowe opracowanie.

Wewnętrzna struktura książki jawi się jako przejrzysta i w pełni zrozumiała oraz zasadna. Poszczególne bowiem jej rozdziały nawiązują do powszechnie przyjmowanych we wstępach do filozofii podstawowych działów filozofii, jakimi są m.in.: epistemologia, filozofia przyrody, filozofia nauki i ogólnie filozofia człowieka, społeczeństwa i moralności. W związku z tym bardzo przekonująca jest argumentacja Autora za nazywaniem filozoficznych poglądów Einsteina bezpośrednio dotyczących rzeczywistości przyrodniczej, fizycznej – filozofią przyrody, a nie ontologią. W pełni wyjaśnia to brak w omawianej pracy analiz bezpośrednio dotyczącej problematyki ontologicznej.

Należy przy tym podkreślić, że podział ten ma swoje uzasadnienie również w prezentowanej w poszczególnych rozdziałach problematyce, mimo że praktyczne jej przedstawienie nie było rzeczą łatwą. Twórca teorii względności nie pozostawił bowiem po sobie jednolitego systemu filozoficznego, a jego wypowiedzi w tych kwestiach miały charakter wyraźnie kontekstowy, ogromnie zróżnicowany tematycznie i nie zawsze spójny. Stąd zrozumiała staje się bardziej wielowątkowa i mniej systematyzująca prezentacja tej filozofii w poszczególnych rozdziałach pracy. Jest to cena, jaką Autor zdecydował się zapłacić za bardziej *naturalny* i względnie pełny obraz wielu bardziej szczegółowych kwestii, które przy ściśle systematyzującym sposobie prezentacji uległyby nadmiernym uproszczeniom, prowadzącym często do znacznej deformacji tej filozofii.

To samo należałoby powiedzieć o drugim charakterystycznym rysie ocenianej pracy, a mianowicie o wyraźnie podkreślanej w niej tendencji do uwspółcześniania filozofii Einsteina i pokazywaniu jej znaczenia dla współczesnej filozofii i nauki. Również i tutaj za cenę rezygnacji z większej systematyzacji i przejrzystości oraz dążenia do lepszego wyważania odpowiednich proporcji takiego uwspółcześniania prezentacja ta daje nie tylko znaczne poszerzenie, ale także w wielu przypadkach dookreślenie, dodatkowe uzasadnienie i tym samym lepsze zrozumienie całości filozoficznych poglądów twórcy teorii względności.

Na uwagę zasługuje także bardzo klarowny język rozprawy i jasny tok zawartej w niej argumentacji, pozwalający nie tylko na subtelne interpretacje wielu złożonych lub tylko ogólnie poruszonych przez Einsteina kwestii, ale także na rozwiązanie i wyjaśnienie przynajmniej niektórych sprzecznych, na pierwszy rzut oka, jego wypowiedzi. W efekcie wszystkich tych zabiegów Autora uzyskuje się bardzo adekwatny, wyczerpujący i wewnętrznie spójny zarys filozoficznych poglądów profesora z Princeton, dający czytelnikowi doskonałą orientację we wszystkich najważniejszych zagadnieniach tych poglądów, uzupełnionych wieloma uwagami historycznymi i odniesieniami do znanych autorów współczesnych.

W przypadku więc einsteinowskich filozofii przyrody dowiadujemy się, że traktował on Wszechświat jako rzeczywistość obiektywną, niezależną w swym istnieniu od podmiotu poznającego, która w dodatku jest uporządkowana, jednolita, harmonijna, matematyczna, przyczynowo powiązana i stanowiąca przedmiot religijnego zachwytu.

W swych rozważaniach epistemologicznych twórca teorii względności koncentrował się na podstawowych źródłach poznania, którymi są według niego wrażenia zmysłowe, rozum i intuicja. Książka podejmuje próbę przedstawienia nie tylko wzajemnych odniesień tych źródeł, ale również kwestię prawdziwości ludzkiego poznania oraz pewnej oceny co do natury i wartości przyjmowanej przez Einsteina epistemologii.

Sedno jednak filozoficznych poglądów profesora z Princeton upatruje Autor recenzowanej rozprawy w jego filozofii nauki. Nie może to jednak dziwić, jeśli weźmie się pod uwagę fakt, że zdecydowana większość tych poglądów kształtowała się w następstwie bezpośrednich refleksji twórcy teorii względności nad własną i cudzą działalnością naukową oraz nad uzyskanymi w tym zakresie wynikami. Chodzi tu o takie zagadnienia, jak: motywy badań naukowych, wzajemny stosunek filozofii i nauki, natura podstaw teorii fizykalnych, matematyczność przyrody jako warunek uprawiania nauki, przyczynowy charakter opisu naukowego, jedność nauki oraz wzajemne relacje nauki i religii.

Wreszcie bardzo specyficznym działem filozofii Einsteina, prezentowanym w omawianej książce, są zagadnienia dotyczące problematyki aksjologicznej człowieka, sensu jego życia, odniesień do społeczeństwa oraz źródeł i charakteru moralności.

Uwzględniając zatem wszystkie powyższe uwagi, należy powiedzieć, że dobrze się stało, iż recenzowana książka ujrzała światło dzienne. Stanowi ona bowiem bardzo wartościowe źródło informacji nie tylko o samej filozofii Einsteina, ale także o charakterze i sposobie uprawiania przez twórcę teorii względności filozofii w ogóle w ścisłych związkach z naukami przyrodniczymi.

Józef Turek

Katedra Filozofii Kosmologii KUL